

Črnikasti pelin (*Artemisia atrata*) pod Morežem

Drobna dopolnila k poznavanju rastišč redke
in znamenite rastline

Igor Dakskobler

Poleti leta 2023 sem dobil elektronsko sporočilo dolgoletnega znanca, dopisovalca in nekajkrat soavtorja prof. Wilfrieda Roberta Franza iz Celovca. Omenil mi je svojega prijatelja Armina Pleschbergerja, ki želi v naravnem okolju videti redko rastlino, črnikasti pelin (*Artemisia atrata*). Zanimalo ga je, ali poznam dostop do njegovega nahajališča in kakšno je njegovo rastišče. Vedel je, da je na gori Morež in da ga je opisal Tone Wraber. Wifriedu in njegovemu prijatelju sem lahko nekoliko svetoval in Arminu je 10. septembra leta 2023 uspelo priti do redke alpske rastline. Poslal mi je fotografije in dodal, da je bilo težko, a zanj ne nemože. To dopisovanje me je opomnilo, da moram nekaj malega o tem pelinu in njegovem rastišču pod Morežem napisati tudi sam.

Črnikasti pelin (*Artemisia atrata*) pod Morežem. Foto: Peter Strgar.

Njegovo odkritje sega v sredino 19. stoletja, ko je rastlinstvo tedanjega Avstrijskega primorja in tudi Julijskih Alp sistematično raziskoval tržaški botanik in politik Muzio Tommasini (1794-1879), ki je k sodelovanju pritegnil mladega nemškega (bavarskega) botanika in (pozneje) fitogeografa Otta Sendtnerja (1813-1859). Ta se je 3. avgusta leta 1841 skupaj s svojim psom (kodrom) in z dvema vodičema, Andrejem Tončičem in neimenovanim domačinom, divjim lovcem, povzpел na 2.261 metrov visoko goro nad dolino Bale in pod njo med drugim nabral tudi črnikasti pelin. Morež je še zdaj edino njegovo znano nahajališče v Jugovzhodnih Alpah.

Njemu najbližje nahajališče je nad prelazom Fedaja (Passo Fedaja) v južnotiroolskih Dolomitih, tretji del neskljenjenega območja

razširjenosti pa obsega Zahodne Alpe, kjer je bolj pogost. Povsod raste le v podvisokogorsko-visokogorskem pasu, predvsem v kamnitih traviščih z modriko (*Sesleria caerulea*, sin. *S. albicans*).

Tone Wraber je leta 2005 avstrijskemu botaniku in profesorju Gustavu Wendelbergerju (1915-2008) poslal temeljito poročilo o zgodovini raziskovanja črnikastega pelina na Morežu in ta ga je objavil v svojem članku (Wendelberger, 2005). V tem članku je, iskreno, večina besedila Wraberjevega in po mojem čutenju bi moral biti najmanj njegov soavtor. Vsebuje pa opis prve najdbe in seznam njemu znanih botanikov, ki so jo ponovili oziroma potrdili. V njem so Carlo Marchesetti (1875, vodnik je bil Ivan Kravanja), Albert Bois de Chesne (1930, vodnik je bil Anton Tožbar), po drugi svetov-

Strma severovzhodna pobočja Moreža. Tu poteka Sendtnerjeva botanična smer in ob njej so nahajališča črnikastega pelina. Foto: Igor Dakskobler.

ni vojni (leta 1955) pa prof. Ernest Mayer, v spremstvu študentov, med drugimi tudi Andreja Martinčiča in Toneta Wraberja. Slednji je bil po dveh neuspešnih poskusih z Antonom Tožbarjem pri nahajališču črnkastega pelina ponovno 4. septembra leta 1962. O tem je pisal v svojem imenitnem članku v *Planinskem vestniku* (Wraber, 1975), še natančneje, tudi s fitocenološkim popisom, pa ga je dokumentiral v rokopisni beležnici, ki jo hrani Botanični vrt Univerze v Ljubljani. Pod Morež ga je spremljal Rafael Kavs iz Koritnice pri Bovcu (zdaj Kal-Koritnica). Po tem vzponu je bil pri črnkastem pelinu še štirikrat, nazadnje s študenti leta 1990. Prav tega leta je objavil zdaj že klasično knjigo *Sto znamenitih rastlin na Slovenskem*, v katero je uvrstil tudi črnkasti pelin. V nekaj odstavkih je mojstrsko

napisal vse, kar nam je treba vedeti o tem pelinu, tudi o njegovem rastišču in zakaj ga v naši državi upravičeno lahko štejemo kot znamenitost.

Sam sem bil v dolini Bale ali v gorah nad njo že v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, a rastlinstvo v tej dolini sem začel opazovati in popisovati veliko pozneje. Gotovo mi je pri tem z nasveti in s svojimi članki in knjigami pomagal poleg prof. Mayerja prav on. Na nahajališču črnkastega pelina sem bil štirikrat, le prvič, poleti leta 1991, sam. Najnatančneje in najbolj zbrano sem si njegova nahajališča ogledal 14. avgusta leta 2011, ko sta bila z menoj tudi Branko Zupan in Peter Strgar. Posebej prvi mi je pri popisovanju in potem tudi pri vzponu na Morež zelo pomagal. Takrat smo ugotovili, da črnkasti pelin raste na zelo strmem (40

*Kamnito alpsko travnišče pod Morežem, pogled v dolino Bale. Branko Zupan šteje primerke črnkastega pelina.
Foto: Igor Dakskobler.*

do 45 stopinj) in kamnitem, nekoliko užlebljenem jugovzhodnem pobočju gore nad Laštami na nadmorski višini okoli 2.100 do 2.120 metrov. Pobočje porašča visokogorsko travišče, v katerem je precej visokih steblik. Sam sem delal fitocenološka popisa, Branko in Peter pa sta hodila naokoli. Drugi je predvsem fotografiral (dva svoja odlična posnetka mi je prijazno odstopil tudi za ta članek), prvi pa omejeval prostor, v katerem je pelin rasel, in štel njegove primerke. Površino nahajališča smo ocenili na približno petnajst arov, število primerkov pa na štiristo petdeset do petsto. Skupno smo na dveh popisih našeli osemindeset vrst. V popisu v Wraberjevi beležnici iz leta 1962 je napisanih sedemindeset vrst. Ko sem primerjal naša popisa z Wraberjevimi, sem ugotovil, da je večina vrst skupnih.

Le treh vrst iz njegovega popisa v naših ni bilo, a vse so take, da v tem okolju gotovo še zdaj rasejo. Med vrstami iz naših popisov, ki jih ni v njegovem popisu, so bile nekatere značilnice podvisokogorsko-visokogorskih travišč, visokega steblikovja, skalnih razpok in melišč. Vse so na Morežu bolj ali manj pričakovane in jih je tudi Tone Wraber na tej gori najbrž poznal. Omenim naj le med travami in steblikami manj opazni kipeči kamnokreč (*Saxifraga adscendens*). Ta je v slovenskih Alpah (Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alpah ter Karavankah) razmeroma redek in ga v poznopoletnem in jesenskem času težko opazimo (pod Morežem sva ga popisala tudi z Branetom Anderletom več kot deset let prej, 22. junija leta 2000).

Kipeči kamnokreč (Saxifraga adscendens) je v gosti travi in steblikovju težko opaziti in še težje fotografirati.
Foto: Peter Strgar.

Vse tri fitocenološke popise, Wraberjeva in dva naša, sem uredil v fitocenološko preglednico in ugotovil, da tudi v zastiranju (pokrovnosti) vrst med našima in njegovim popisom ni veliko razlik. Še največja je bila pri gladki bilnici (tudi goli bilnici ali ležki/leški, *Festuca calva*), ki je po naši oceni imela med vsemi popisanimi rastlinami največje zastiranje (pokrovnost) z oceno 3 (zastirala je od petindvajset do petdeset odstotkov popisnih ploskev), v Wraberjevem popisu pa le oceno 1 (zastirala je le do deset odstotkov popisne ploskve). Tone Wraber (1990) je združbo označil kot mešanje visokega steblikovja z rastlinami modrikavega vednozelenelega šašja. Sam združbo, na podlagi treh popisov, imenujem po gladki bilnici (*Festucetum calvae* s. lat.). V slovenskih Alpah

njene sestoje za zdaj uvrščamo v le eno asociacijo *Avenastro parlatorei-Festucetum calvae* in jo imenujemo tudi po Parlatorejevi ovsiki (*Helictotrichon parlatorei*, sin. *Avenastrum parlatorei*). Te na naših popisih ni bilo in jo pod Morežem poznam le nižje, na obodu mokrišča Spodnji Lepoč, na nadmorski višini okoli 1.700 metrov.

Toda v naših popisih (tudi Wraberjevem) ni niti modrike niti vednozelenelega šašja (*Carex sempervirens*). Poleg tega je primerjava s sestoji združbe gole bilnice, ki so jo drugod v Jugovzhodnih Alpah opisali različni botaniki, na primer v Krnskem pogorju Boštjan Surina (2005), pokazala kar precej skupnih vrst. Res pa v popisih izpod Moreža izstopajo poleg črnikastega pelina nekatere visoke steblikke: gorski dežen (*Heraclium mon-*

Kamnita alpinska travišča (Avenastro parlatorei-Festucetum calvae s. lat.), rastišče črnikastega pelina pod Morežem.
Foto: Igor Dakskobler.

tanum, sin. *Heracleum sphondylium* subsp. *elegans*), jaščarica (*Peucedanum ostruthium*) in potočna sivica (*Tephrosia crista*), ki so drugod v združbi gole bilnice zelo redke. Za zdaj torej rastlinsko združbo, v kateri pod Morežem uspeva črnikasti pelin, označujemo kot posebno različico *Avenastro parlato-rei-Festucetum calvae* var. *Artemisia atrata*, ki jo poleg črnikastega pelina razlikujejo prav

naštete visoke steblike in še dve značilnici nekoliko vlažnega skalovja in gruščja, nežni kamnokreč (*Saxifraga tenella*) in soška smiljka (*Cerastium subtriflorum*).

Črnikasti pelin je kot ranljiva vrsta uvrščen na naš rdeči seznam ogroženih praprotnic in semenk. Ugotavljamo, da se kamnita travišča na strmih jugovzhodnih pobočjih Moreža za zdaj v letih ne spreminjajo korenito

in se vsaj v zadnjih šestdesetih letih ohranja podobna rastlinska združba. Pelin je na podlagi opažanj pred nekaj več kot desetimi leti v njej vitalen in razmeroma pogost. Neposrednih človekovih vplivov nanj skoraj ni, razen verjetnih redkih vsakoletnih obiskov gornikov. Pogostejši obiskovalci so gamsi in najbrž tudi kozorogi. Na prisojnih pobočjih Loške stene nad dolino Bale se občasno pa-

sejo ovce in paša se je na rastlinstvu strmih prisojnih pobočij pod nekaterimi vrhovi severovzhodno od Moreža očitno poznala. Pod Morežem ob naših zadnjih obiskih Loške stene ovc nismo opazili. Tej gori najbližje nahajališče črnikastega pelina nad prelazom Fedaja so imeli že za izumrlega, ko so ga leta 2004 ponovno odkrili. Sprašujemo se, kakšen bo v naslednjih desetletjih in še naprej na to visokogorsko rastlino in njena rastišča vpliv očitnih podnebnih sprememb.

Zahvala

Zahvaljujem se dedičem pokojnega profesorja dr. Toneta Wraberja, da so njegovo rokopisno zapuščino in strokovno literaturo prepustili v hrambo Botaničnemu vrtu Univerze v Ljubljani, in njegovemu direktorju dr. Jožetu Bavconu, ki nama je omogočil njen ogled in delo v njej. Branko Zupan in Peter Strgar sta mi dragoceno pomagala pri popisovanju rastlinstva pod Morežem.

Literatura:

- Dakskobler, I., Zupan, B., 2024: *Fitocenološka oznaka rastišč črnikastega pelina (*Artemisia atrata*) v Julijskih Alpah. Hladnikia (Ljubljana), 53: 33–46.*
- Surina, B., 2005: *Subalpinska in alpinska vegetacija Krskega pogorja v Julijskih Alpah. Scopolia (Ljubljana), 57: 1–222.*
- Wendelberger, G., 2005: *Zum Vorkommen von *Artemisia atrata* in den Julischen Alpen. Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft (Wien), 142: 47–49.*
- Wraber, T., 1975: *Moreš na Morež? Planinski vestnik (Ljubljana), 75: 569–580.*
- Wraber, T., 1990: *Sto znamenitih rastlin na Slovenskem. Ljubljana: Prešernova družba, 239 str.*

*Detajl alpinskega travišča (*Avenastro parlatorei-Festucetum calvae* s. lat.) s črnikastim pelinom.*

Foto: Igor Dakskobler.

